

Terenski pregled područja između Batine i Suze

Field Survey of the Area between Batina and Suza

Zvonko Bojčić
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Igor Vukmanić
Domagoj Dujmić
Tino Leleković

Primljeno/Received: 14.03.2010.
Prihvaćeno/Accepted: 20.04.2010.

S ciljem dokumentiranja stanja od prije poznatih arheoloških nalazišta te evidentiranja novih, tijekom 2009. godine proveden je nastavak terenskog pregleda Baranje u kojem je obuhvaćeno područje između Batine i Suze. Ukupno je zabilježeno 37 nalazišta koja je na osnovi površinskih nalaza moguće vremenski definirati, čime se omogućava izrada slike naseljenosti pregledanog područja za svako pojedino razdoblje, odnosno pruža se mogućnost razumijevanja upotrebe te iskoristivosti prostora na jednom od najplodnijih područja južne Panonije. Ovo se područje istodobno nalazi i na izuzetno važnom europskom komunikacijskom pravcu koji je slijedio tok Dunava. Brojna neolitička nalazišta pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi te lengyelskoj. Od bakrenodobnih kultura sa sigurnošću su izdvojeni nalazi lasinjske kulture. Izuzetno gusta naseljenost dokumentirana je tijekom kraja ranog i srednjeg brončanog doba, kada se mogu datirati naselja skupine južnotransdanubijske inkrustirane keramike i Szeremle grupe. Nalazi daljske grupe obilježili su mlađu fazu kulture polja sa žarama i početnu fazu razvoja starijeg željeznog doba, dok mlađem željeznom dobu pripadaju nalazi latenske kulture. Od antičkih se nalazišta izdvajaju utvrda Várhegy u Zmajevcu s pripadajućim nekropolama. Izuzetno je otkriće kasnorimskih naselja kod Kotline koja su vjerojatno imala funkciju u obrani granice. Razdoblju ranog srednjeg vijeka mogu se pripisati keramički ulomci koji ukazuju na avarsku prisutnost koja je dosad dokumentirana na osnovi slučajnih nalaza bogato opremljenih grobova. Razdoblju kasnog srednjeg vijeka pripada više naselja iz kojih su se razvila i današnja naselja.

Ključne riječi: terenski pregled, Baranja, prapovijest, antika, limes, srednji vijek, naselja, groblja
Key words: field survey, Baranja, prehistory, classical antiquity, Limes, Middle Ages, settlements, cemeteries

Tijekom 2009. godine proveden je nastavak terenskog pregleda područja Baranje u cilju pronalaza i zaštite novih, dosad nepoznatih arheoloških nalazišta, kao i radi dokumentiranja već registriranih lokaliteta. Za sva se zabilježena nalazišta, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, pokušava odrediti prostorna rasprostranjenost kao i vremenska pripadnost u cilju izrade baze podataka arheoloških nalazišta u Baranji (Bojčić et al. 2009). Radi se o poljoprivredno intenzivno obradivom zemljištu na kojem se posljednjih godina provodi sadnja trajnih nasada te različiti infrastrukturni radovi koji trajno mogu oštetiti neka od najvažnijih arheoloških nalazišta u sjevernoj Hrvatskoj. Prije provedbe terenskog pregleda, iz objava i izvještaja, prikupljene su dosadašnje spoznaje o prostornim i vremenskim odrednicama poznatih arheoloških nalazišta koja su smještena na području obuhvaćenim pregledom.

Terenski pregled u 2009. godini usmjeren je na područje između Batine i Suze.¹ Pregledane su sjeveroistočne padine Banskog brda, koje se postupno spuštaju prema Dunavu iznad kojeg lesna zaravan završava strmim, gotovo okomito odsječnim rubom visine i do 50 m. Površina pregleda ispresijecana je dubokim usjecima ili 'surducima', čiji se počeci nalaze u dubokim usjecima Banskog brda, dok njihov vijugavi tok završava na rubu lesne zaravni iznad Dunava. O važnosti surduka u proučavanju arheološke topografije istočne Baranje svjedoči spoznaja kako su sva zabilježena arheološka nalazišta dokumentirana u

njihovoj neposrednoj blizini najčešće na mjestima gdje oni izbijaju na rub lesne zaravni. Zbog toga se surduci promatraju kao jasna prostorna razdjelnica u rasprostranju nalazišta. U terenskom pregledu zabilježeno je kako se nalazišta od dunavskog ruba zaravni prema unutrašnjosti rasprostiru najčešće od 300 do 400 metara, iako se ponekad mogu kontinuirano pružati uz rubove surduka prema unutrašnjosti i više od kilometra. Posebno su važni rezultati pregleda oko Kotline koja se nalazi podalje od dunavskog ruba lesne zaravni gdje je, po rubu velikog surduka u kojem se smjestilo naselje, pronađen velik broj nalazišta iz svih razdoblja.

Na području terenskog pregleda prevladavaju površine koje se nalaze pod oranicama te manjim dijelom vinogradima i voćnjacima. U rijetkim slučajevima radilo se o području neobrađenog zemljišta koje već prerasta u šikaru, najčešće na strmijim padinama Banskog brda kod Kotline. Prikupljeni površinski nalazi omogućavaju definiranje granica rasprostriranja nalazišta kao i vrijeme u kojem su bila zaposjednuta. Na pojedinim nalazištima prikupljene su znatne količine nalaza iz različitih razdoblja, npr. Zmajevac-Csatar 1 (tab. 1: 19; sl. 2), Zmajevac-Kishegy Főle 1 (karta 1; tab. 1: 24), Zmajevac-Várhegy (karta 1; tab. 1: 27), Suza-Csatar 1-2 (karta 1; tab. 1: 30-31; sl. 3), Suza-Kerekhegy (karta 1; tab. 1: 34; sl. 4), Kotlina-Cigány Heverős 1 (karta 1; tab. 1: 35; sl. 5), što ukazuje da se radi o višeslojnim naseljima. Za Zmajevac-Várhegy to je i dokumentirano u sjevernom profilu nalazišta na kojem se uočava stratigrafski slijed debljine oko 5 m s brojnim rimskim i prapovijesnim slojevima. Na drugim višeslojnim naseljima stratigrafija vjerojatno nije tako bogata, no također se radi o istaknutim nalazištima koja predstavljaju tzv. centralna naselja u pojedinim razdoblji-

¹ Terenski pregled proveden je u dvije faze, u razdoblju od 2. do 4. travnja te od 1. do 5. prosinca 2009., pod vodstvom prof. Zvonka Bojčića, uza sudjelovanje arheologa iz Arheološkog muzeja Osijek, Instituta za arheologiju i Odsjeka za arheologiju HAZU-a.

Karta 1 Arheološka nalazišta dokumentirana u terenskom pregledu 2009. godine između Batine i Suze.

Map 1 Archaeological sites documented in a 2009 field survey between Batina and Suza.

ma. Postojanje nalaza iz različitih razdoblja na istom položaju nužno ne znači da se radi o višeslojnim nalazištima, već je moglo doći i do ukopavanja mlađih objekata preko starijih. Ova saznanja svjedoče o organiziranosti prostora i jasnoj hijerarhiji unutar mreže naseljenosti, pri čemu je za svako pojedino razdoblje ili kulturu potrebno načiniti posebnu prostornu distribuciju nalazišta. Određena pravila za pojedina razdoblja već se naziru nakon dvije sezone poduzetih pregleda.

U terenskom pregledu pronađen je velik broj novih, dosad nepoznatih arheoloških nalazišta, dok je tek manji dio njih bio poznat od ranije, također najčešće otkriven u terenskim pregledima. Broj novootkrivenih nalazišta još jednom ističe važnost provedbe ciljanih terenskih pregleda, kojima se u potpunosti

može promijeniti slika naseljenosti pojedinog područja, u ovom slučaju Baranje. S tog prostora potječu i brojni pojedinačni nalazi za koje se ne poznaju točni položaji i okolnosti nalaza koji su otkriveni krajem 19. i početkom 20. stoljeća, najčešće pri sadnji vinograda oko Batine, Zmajevca i Suze, a završili su u brojnim prestižnim europskim muzejskim zbirkama (Berlin, Mainz, Beč, Budimpešta i dr.). Ipak, navedene nalaze danas nije uvijek moguće sa sigurnošću identificirati s nalazištima pronađenim u terenskom pregledu. Ti su nalazi, kao i pokušaj definiranja njihova izvornoga nalazišnog konteksta te zaštita brojnih drugih arheoloških nalazišta, razlog poduzimanja terenskog pregleda koji bi trebao pridonijeti kvalitetnijem poznavanju arheološke baštine Baranje (Bojčić et al. 2009). Rezultati terenskog pregleda preduvjet su i provedbe pokusnih istraživanja iskazljivih ili izravno ugroženih nalazišta, dok će s druge strane novootkrivena nalazišta biti zaštićena kao dio kulturne baštine.

Rezultati terenskog pregleda

U terenskom pregledu dokumentirano je ukupno 37 nalazišta iz svih razdoblja (tab. 1).² Nalazišta su smještena na dunavskom rubu lesne zaravni ili uz rubove surduka na sjeveroistočnim padinama Banskog brda. Na površinama smještenima podalje od rubova surduka nalazi su zabilježeni iznimno rijetko te se isključivo radi o ostacima manjih srednjovjekovnih naselja ili antičkim nalazima, koji možda ukazuju na moguću trasu tzv. limeske ceste.

Na površini nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata na osnovi kojih je utvrđena njihova prostorna rasprostranjenost kao i vremenska pripadnost.

Sl. 1 Zmajevac-Várhegy 2 (28) (snimio: M. Dizdar).

Fig. 1 Zmajevac-Várhegy 2 (28) (photo: M. Dizdar).

2 Redni broj nalazišta nastavlja se na Popis iz 2008. godine.

Sl. 2 Zmajevac-Csatar Szanto 1 (19) (snimio: M. Dizdar).

Fig. 2 Zmajevac-Csatar Szanto 1 (19) (photo: M. Dizdar).

Sl. 3 Suza-Csatar 1 (30) (snimio: M. Dizdar).

Fig. 3 Suza-Csatar 1 (30) (photo: M. Dizdar).

Sl. 4 Suza-Kerekhegy (34) (snimio: M. Dizdar).

Fig. 4 Suza-Kerekhegy (34) (photo: M. Dizdar).

Otkrivena arheološka nalazišta pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Najbrojnija su nalazišta iz brončanog doba (27), dok ona iz ostalih razdoblja dolaze u podjednakom broju: iz neolitika/eneolitika (14), željeznog doba (10), antike (13), srednjeg vijeka (13). Ipak, za potpuno vremensko definiranje nalazišta potrebno je poduzeti pokusna iskopavanja. Za pojedina nalazišta postoji mogućnost da se, s obzirom na nalaze kostiju, radi o ostacima grobalja (Zmajevac-Csatar Szanto 1 (karta 1; tab. 1: 19); Zmajevac-Kishegy Főle 2 (karta 1; tab. 1: 25); Kotlina-Legelej 1 (karta 1; tab. 1: 37)), što će zahtijevati i drugačiji pristup u mogućim istraživanjima ili su možda u pitanju ostaci rimskih komunikacija-cesta (Batina-Ravnica 3 (karta 1; tab. 1: 12), Zmajevac-Eszealja 2 (karta 1; tab. 1: 15) te Zmajevac-Csatar Szanto 2 (karta 1; tab. 1: 20)).

Zanimljiva je i prostorna distribucija nalazišta po razdobljima. Neolitička/eneolitička naselja u podjednakoj su mjeri raspoređena kako uz dunavski rub lesne zaravni tako i uz surduke u njezinoj unutrašnjosti, o čemu svjedoči niz nalazišta oko Kotline. Brončanodobna nalazišta također su zabilježena na cijelom području na kojem je proveden terenski pregled. Nalazišta iz željeznog doba, najčešće ona latenske kulture, dokumentirana su na položajima istaknutih višeslojnih naselja uz rub zaravni, no poznata su i oko Kotline. Zanimljiv je prostorni raspored rimskih nalazišta. Ona su locirana uz dunavski rub zaravni, s centralnim naseljem na Várhegyu u (karta 1; tab. 1: 27), oko kojeg se na susjednim položajima nalaze nekropole. Tragovi rimskih naselja još su pronađeni na dva susjedna položaja kod Kotline. Broj srednjovjekovnih nalazišta je manji u odnosu na ranije rezultate pregleda područja oko Batine i Zmajevca. Ipak, izdvojena su neka ranosrednjovjekovna naselja čija bi istraživanja, posebno pripadajućih grobalja, mogla rezultirati iznimnim nalazima.

Od prapovijesnih nalazišta, u najvećem broju dolaze ona

koja se pripisuju brončanom dobu, no zanimljiv pokazatelj pružaju i brojna naselja koja se pripisuju neolitiku/eneolitiku. Na nalazištima su prikupljeni keramički ulomci te cijepana i glaćana kamena oruđa. Starčevačkoj ili sopotskoj kulturi mogu se pripisati naselja koja su smještena uz dunavski rub lesne zaravni (npr. Zmajevac-Csatar Szanto 1 (karta 1; tab. 1: 19), Zmajevac-Kishegy Főle 1 (karta 1; tab. 1: 24), Suza-Csatar 1-2 (karta 1; tab. 1: 30–31), Suza-Kerekhegy (karta 1; tab. 1: 34)), ali i uz surduke u unutrašnjosti, posebno oko Kotline (npr. Cigány Heverős (karta 1; tab. 1: 35), Legelej 1-3 (karta 1; tab. 1: 37–39), Tacilo (karta 1; tab. 1: 42), Šuba 2 (karta 1; tab. 1: 44), Nagy Ataljáro 1 (karta 1; tab. 1: 45)), odakle se s položaja u istočnom dijelu sela (Legelej 1-3) navode i nalazi keramike koja pokazuje obilježja lengyelske kulture (Bulat 1962: 367; Šimić 1983: 31; Minichreiter 1987: 51–53, 124). S obzirom na fragmentarnost nalaza nije bilo moguće izdvojiti i takve nalaze, no njihova pojavnost u Baranji ne bi predstavljala iznenađenje. Eneolitiku, odnosno lasinjskoj kulturi pripisuje se nalazište Zmajevac-Kishegy Főle 1 (tab. 1: 24), no veći broj eneolitičkih nalazišta krije se u onim prapovijesnim nalazištima za koja nije bilo moguće uže kulturološko određenje. Od ranije se navode ulomci keramike badenske kulture s položaja Zmajevac-Kishegy (karta 1; tab. 1: 26) (Minichreiter 1987: 56). Svakako treba istaknuti kako postoji mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta, posebno na položajima višeslojnih naselja, na kojima se nalaze pri dnu stratigrafskog slijeda, zbog čega se pripadajući nalazi niti ne nalaze na površinama oranica.

Često su na istim položajima zabilježena i brončanodobna nalazišta na kojima su prikupljeni keramičkih ulomci koji su bogato ukrašeni i ispunjeni bijelom inkrustacijom, a mogu se pripisati tzv. južnoj grupi panonske inkrustirane keramike s kraja ranog brončanog doba te Szeremle grupi s početka srednjeg brončanog doba (Zmajevac-Kishegy Főle 1 (karta 1; tab. 1: 24),

Sl. 5 Kotlina-Cigány Heverós (35) (snimio: M. Dizdar).

Fig. 5 Kotlina-Cigány Heverós (35) (photo: M. Dizdar).

Suza-Csatár 1-2 (karta 1; tab. 1: 30–31), Suza-Kerekhegy (karta 1; tab. 1: 34), Cigány Heverós (karta 1; tab. 1: 35)). Radi se o kulturnim pojavama koje su poznate s velikog broja nalazišta u Baranji, pa tako i Zmajevca s položaja Kishegy (karta 1; tab. 1: 24–26) (Bándi, Zoffmann 1967: 54; Bándi, Kovács 1970: T. 11: 1; Šimić 1984: 29; 2000:136; Minichreiter 1987: 64, 136; Foltiny 1987: 83, Abb. 2, 4; Reich 2006: T. 115, 8–12, T. 116; T. 119; T. 120: 1–4) te Suze, gdje se s položaja Bergengyve na južnom ulazu u selo spominju nalazi grobova istraženih 1943. godine (Bándi, Zoffmann 1967: 45–47, T. 4: 1–6; T. 5: 1–8; T. 6: 1–3; Bulat 1970: 66; Šimić 1984: 29; 2000:135; Minichreiter 1984: 36; 1987: 133–134). Ovaj položaj u Suzi zasad još nije pregledan. Iako se najčešće radi o tragovima naselja, na spomenute nalaze paljevinskih grobova (Minichreiter 1987: 135–136; Šimić 2000: 135) možda ukazuju nalazi pronađeni na položaju Zmajevac-Kishegy Fóle 2 (karta 1; tab. 1: 25), što bi trebalo provjeriti pokusnim iskopavanjem. Dosadašnji rezultati terenskih pregleda pokazali su kako se naselja nalaze na istaknutim položajima, najčešće uz dunavski rub zaravni, dok su groblja locirana u njihovoj neposrednoj blizini, ponekad uz surduke podalje od ruba, no ima i slučajeva kada se nalaze uza sam rub zaravni.

Brojna su i nalazišta koja se mogu pripisati kasnobrončanodobnoj virovitičkoj te daljskoj grupi, koja je obilježila i početak starijeg željeznog doba. Jedno od istaknutijih naselja nalazilo se na položaju Zmajevac-Várghegy (karta 1; tab. 1: 27), no brojem prikupljenih nalaza još se izdvajaju nalazišta Zmajevac-Kishegy (karta 1; tab. 1: 26) i Suza-Csatár 1-2 (karta 1; tab. 1: 30–31). Iz Zmajevca se navodi nalaz dvije posude, vjerojatno iz uništenoga groba/ova (Kószegi 1988: T. 58: 3–4). Na nalazištu Kotlina-Cigány Heverós 2 (karta 1; tab. 1: 36) u pregledu su uočeni ostaci većih jama s nalazima keramike daljske grupe. Područje Baranje krajem kasnoga brončanog i tijekom starijega željeznog doba bilo je izuzetno gusto naseljeno, s jednim od južnopanonskih regionalnih centara koji se nalazio u nedalekoj

Batini (Metzner-Nebelsick 2002; Bojčić et al. 2009: 127). Razdoblju razvijene faze starijeg željeznog doba pripisuje se nalazište Suza-Kerekhegy (karta 1; tab. 1: 34) na kojem su pronađeni keramički ulomci koji su uglučani, odnosno čija je površina grafitirana. Na više je položaja pronađena i karakteristična keramika latenske kulture. Vjerojatno se radi o naseljima koja su smještena na istaknutim položajima na rubu lesne zaravni na kojima su kasnije zabilježena i rimska nalazišta (Zmajevac-Kis Hegy Fóle (karta 1; tab. 1: 18), Zmajevac-Kishegy Fóle 1-2 (karta 1; tab. 1: 24–25), Zmajevac-Kishegy (karta 1; tab. 1: 26), Suza-Csatár (karta 1; tab. 1: 31), Suza-Kerekhegy (karta 1; tab. 1: 34), Kotlina-Cigány Heverós (karta 1; tab. 1: 35)).

Razdoblju antike pripada 10 nalazišta, sa središtem na utvrđi Várhegy u Zmajevcu (*Ad Novas*) (Klemenc 1961: 17; 1963; Pinterović 1961: 44; 1968: 76; 1969: 58; 1970: 95; Bulat 1964: 63; 1969: 41; 1977; 1984: 117; Spajić 1971: 156; Minichreiter 1987: 90, 136–137; Sanader 2003) te s pripadajućim okolnim nekropolama (Pinterović 1969: 58), većinom kasnorimskim, koja se vjerojatno nalaze na svim susjednim položajima, od utvrde odijeljenih surducima. To dokazuju zaštitna istraživanja groblja na položaju Mocsolás (karta 1; tab. 1: 29) koje je datirano u 4. st. (Filipović 2005; 2006; 2007). Utvrda na Várhegyu, na kojoj su iskopavanja provedena 1942. godine, primila je vjerojatno i germansku posadu, o čemu svjedoče nalazi okova za remen s korica spate i solid Teodozija II., koji su datirani u prvu polovinu te do sredine 5. st. (Vinski 1956a: 20–21; 1957: 36–41, T. XXIV: 90–93; 1962: 69–70; Pinterović 1969: 58–59; Bojčić 1984: 214). Rimska naselja pronađena su i na dva uzvišenja u jugoistočnom dijelu Kotline (Cigány Heverós 1 (karta 1; tab. 1: 35), Čer (karta 1; tab. 1: 47)), na kojima su prikupljeni ulomci kasnorimske keramike te nalazi novca. Vjerojatno se radi o nalazištima odakle potječu od ranije poznati nalazi novca od Hadrijana do Valensa (Spajić 1971: 156; Minichrei-

Red. br. NA KARTI	NALAZIŠTE/SITE	N/AE	BD/BA	ŽD/IA	A/A	SV/MA
10	Zmajevac-Ravnica 1					+
11	Zmajevac-Ravnica 2		+			+
12	Zmajevac-Ravnica 3		+		+	
13	Zmajevac-Grovišće 2					+
14	Zmajevac-Eszealja 1					+
15	Zmajevac-Eszealja 2				+	
16	Zmajevac-Kender Völgy		+			
17	Zmajevac-Harsas Alja		+			+
18	Zmajevac-Kis Hegy Főle			+		
19	Zmajevac-Csatar Szanto 1	+	+	+		+
20	Zmajevac-Csatar Szanto 2		+		+	+
21	Zmajevac-Csatar Szanto 3		+			
22	Zmajevac-Csatar Szanto 4		+			+
23	Zmajevac-Baratok Földje		+			
24	Zmajevac-Kishegy Főle 1	+	+	+	+	
25	Zmajevac-Kishegy Főle 2		+	+	+	
26	Zmajevac-Kishegy	+	+	+	+	
27	Zmajevac-Várhegy 1		+		+	
28	Zmajevac-Várhegy 2		+		+	+
29	Zmajevac-Mocsolás				+	
30	Suza-Csatar 1	+	+			
31	Suza-Csatar 2	+	+	+		+
32	Suza-Csatar 3		+		+	
33	Suza-Kesepheđ		+			+
34	Suza-Kerekhegy	+	+	+		
35	Kotlina-Cigány Heverős 1	+	+	+	+	+
36	Kotlina-Cigány Heverős 2		+	+		
37	Kotlina-Legelej 1	+	+			
38	Kotlina-Legelej 2	+	+			
39	Kotlina-Legelej 3	+	+			
40	Kotlina-Falu Parlog		+			
41	Kotlina-Sarhegy	?				
42	Kotlina-Tacilo	+				
43	Kotlina-Šuba 1		+			+
44	Kotlina-Šuba 2	+		+		
45	Kotlina-Nagy Atáljaro 1	+				
46	Kotlina-Nagy Atáljaro 2				+	
47	Kotlina-Čer		+		+	
UKUPNO		14	27	10	13	13

Tablica 1 Pregled nalazišta po razdobljima.

Table 1 Overview of sites according to historical periods.

ter 1987: 95, 125). Između Batine i Zmajevca na tri položaja prikupljeni su malobrojni ulomci keramike i opeka koji možda ukazuju na trag tzv. limeske ceste ili nekih objekata koji su se nalazili u njezinoj blizini. Na ostalom području pregleda nisu zabilježeni antički nalazi, što svjedoči o organizaciji područja uz granicu. Na rubu zaravni smještene su utvrde s promatračnicama, cesta prolazi nekoliko stotina metara podalje od ruba, dok su prva naselja smještena oko 2-3 km u unutrašnjosti. Ona su također bila uključena u funkcioniranje graničnih utvrda, vje-

rojatno kao naselja koja su namirnicama opskrbljivala posade i stanovništvo utvrda.

U većem su broju otkrivena nalazišta koja pripadaju razdoblju srednjeg vijeka. Zanimljivo je otkriće na položajima Zmajevac-Eszealja 1 (karta 1; tab. 1: 14), Zmajevac-Csatar Szanto 1 (karta 1; tab. 1: 19), Suza-Csatar (karta 1; tab. 1: 31) i Kotlina-Cigány Heverős 1 (karta 1; tab. 1: 35) keramičkih ulomaka iz ranog srednjeg vijeka, odnosno iz avaro-slavenskog razdoblja kojem pripadaju već odavno poznati nalazi iz Zmajevca i

Kotline. Nalazi iz Zmajevca vjerojatno potječu iz više uništenih grobova datiranih oko sredine do u drugu polovinu 7. st., od kojih je zasigurno jedan konjanički kojem pripada niz zlatnih okova te željezni i srebrom tauširani stremeni (Vinski 1956: 26, T. XI: 1–10; 1962: 70–71; Bojčić 1984: 215). Iz Kotline se spominju nalazi jezičaca i okova, vjerojatno iz uništenoga groba 8. st. (Vinski 1962: 69; Bojčić 1984: 215; Minichreiter 1987: 100, 125). S obzirom na broj prikupljenih nalaza, vjerojatno se radi o naseljima sastavljenim od manjeg broja objekata, koja predstavljaju naselja manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji. Iz kasnog srednjeg vijeka spominju se nalazi iz Suze koji se pripisuju naselju i groblju (Bulat 1962: 367; Minichreiter 1987: 134). Istodobno bi moglo biti nalazište koje je locirano na položaju Kotlina-Legelej 1 (karta 1; tab. 1: 37) na kojem su u terenskom pregledu, uz ulomke prapovijesne keramike, prikupljeni i ostaci ljudskih kostiju. Najčešće se radi o naseljima smještenima na povoljnim položajima starijih prapovijesnih nalazišta omeđenih surducima, ali i o otkrićima manjih naselja smještenih podalje od ruba lesne zaravni ili surduka.

Zaključak

U terenskom pregledu područja između Zmajevca, Suze i Kotline dokumentirano je 37 arheoloških nalazišta, od kojih je većina pronađena ovom prilikom. Nalazišta su smještena uz dunavski rub lesne zaravni, odvojena dubokim surducima, dok se prema unutrašnjosti pružaju nekih 300–400 metara. Pojedina nalazišta, kao ono na položaju Várhegy u Zmajevcu, pripadaju višeslojnim nalazištima sa stratigrafskim slijedom većim od 5 metara. Rezultati terenskog pregleda pokazali su kako je veći broj nalazišta položen i podalje od ruba zaravni, odnosno nalaze se više surduka u Kotlini.

Na površinama lokaliteta prikupljeni su nalazi iz svih razdoblja, no posebno su brojni iz brončanog doba. Najstarija nalazišta pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok se pojedina od prije poznata naselja vjerojatno mogu pripisati lengyelskoj kulturi. Ne iznenađuju ni nalazi eneolitičkih lasinjske i badenske kulture. Na veći broj nalazišta iz najstarijih razdoblja ukazuju i brojni nalazi cijepane litičke industrije koja je prikupljena na pojedinim nalazištima, odakle su poznati izuzetno fragmentirani keramički ulomci koje nije moguće pobliže kulturološki odrediti. Izniman je broj nalazišta skupina inkrustirane keramike s kraja ranog i početka srednjeg brončanog doba. U terenskom pregledu zabilježeno je nekoliko naselja, no i mogućih položaja grobova koji se nalaze u neposrednoj blizini. Brojna su i nalazišta daljske grupe iz mlađe faze kulture polja sa žarama, koja se nastavlja i u početak starijeg željeznog doba, kada Baranja s Batinom kao istaknutim južnopanonskim središtem, postaje stjecište intenzivnih transeuropskih kontakata. Znatan broj nalazišta pripada latenskoj kulturi mlađeg željeznog doba. Na istim položajima potom su smještena i antička nalazišta. U Zmajevcu na položaju Várhegy nalazila se utvrda (*Ad Novas*) s obiljem površinskih nalaza, oko koje su smještene nekropole, od kojih se istražuje ona iz 4. st. na položaju Mocsolás. U ranom srednjem vijeku utvrde zauzimaju germanske postrojbe o čijoj prisutnosti svjedoče nalazi iz Zmajevca. O važnosti kontrole dunavskog ruba lesne zaravni svjedoče nalazi iz bogato opremljenih avaro-slavenskih grobova s naseljima koja su se vjerojatno nalazila na ili do položaja ranijih rimskih naselja. To potvrđuju i površinski nalazi keramičkih ulomaka na naseljima u Zmajevcu, Suzi i Kotlini. Prikupljeni su i keramički ulomci iz kasnog srednjeg vijeka, s mogućim postojanjem istodobnih grobalja u Suzi i Kotlini.

U terenskom pregledu područja Zmajevca, Suze i Kotline zabilježen je velik broj arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je tek nekolicina poznata od ranije, često još s kraja 19. i početka 20. stoljeća, bez točnih položaja i okolnosti otkrića. Zanimljive su spoznaje o istraživanjima mađarskih arheologa ti-

jekom Drugog svjetskog rata na nalazištima u Baranji, posebno u Zmajevcu i Suzi, odakle potječu prapovijesni i antički nalazi koji su i danas pohranjeni u muzeju u Pečuhu. Jedan od ciljeva poduzimanja terenskog pregleda područja Baranje upravo je evidentiranje položaja tih istraživanja, dok bi se nalazi pokušali dokumentirati te moguće i vratiti u Hrvatsku.

Na osnovi prikupljenih površinskih nalaza najveći broj dokumentiranih nalazišta moguće je vremenski definirati, čime se omogućava izrada slike naseljenosti pregledanog područja za svako pojedino razdoblje, odnosno pruža se mogućnost razumijevanja upotrebe te iskoristivosti prostora na jednom od najplodnijih područja južne Panonije, koji se istovremeno nalazi i na izuzetno važnom europskom komunikacijskom pravcu koji je slijedio tok Dunava. Zbog toga i promatrano područje obiluje nalazištima iz svih razdoblja, čije je istraživanje potrebno intenzivnije i ubuduće nastaviti.

Literatura

- Bándi, G., Zoffmann, Zs. 1967, Középső bronzkori hamvasztásos temetők Baranyában, *Janus Pannonius Múzeum évkönyve*, Vol. 11 (1966), 43–56.
- Bándi, G., Kovács, T. 1970, Die historischen Beziehungen der bronzezeitlichen Szeremle-Gruppe, *Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. XXII, 25–39.
- Bojčić, Z. 1984, Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji, *Izdanja Hrvatskoga arheološkog društva*, br. 9, 211–222.
- Bojčić, Z., Dizdar M., Hršak T. Leleković T. 2009, Terenski pregled područja Batine, *Annales Instituti Archaeologici*, V, 125–129.
- Bulat, M. 1962, Arheološki odio: Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije prinove, *Osječki zbornik*, Vol. VIII, 364–368.
- Bulat, M. 1964, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, *Arheološki pregled*, 6, 63–64.
- Bulat, M. 1969, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, *Osječki zbornik*, Vol. XII, 39–52.
- Bulat, M. 1970, Metalno doba u Slavoniji, in: *Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, Osijek, 61–78.
- Bulat, M. 1977, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije*, Vol. 13, 63–91.
- Bulat, M. 1984, Neki noviji antički nalazi iz Slavonije i Baranje, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, br. 9, 117–128.
- Filipović, S. 2005, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004, 15–17.
- Filipović, S. 2006, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2/2005, 22–23.
- Filipović, S. 2007, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3/2006, 30–31.
- Foltiny, S. 1987, Ein Beitrag zur Frage der transdanubischen inkrustierten Keramik in Nordost-Jugoslawien, *Prähistorische Zeitschrift*, Vol. 62/1, 78–86.
- Klemenc, J. 1961, Limes u Donjoj Panoniji, *Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine*, Beograd, 5–34.
- Klemenc, J. 1963, Der pannonische Limes in Jugoslawien, *Arheološki radovi i rasprave*, br. 3, 55–68.
- Köszegi, F. 1988, *A Dunántúl története a későbronzkorban*, (*The History of Transdanubia during the Late Bronze Age*), BTM Műhely 1, Budapest.
- Metzner-Nebelsick, C. 2002, *Der «Thrako-Kimmerische» Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, *Vorgeschichtliche Forschungen* Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf.
- Minichreiter, K. 1984, Rekognosciranje arheoloških lokaliteta Baranje, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva*, br.2, XVI, 32–36.
- Minichreiter, K. 1987, Arheološko blago Baranje, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku*, Vol. 5 (1986-1987), 43–142.
- Pinterović, D. 1961, O rekognosciranju baranjskog sektora limes, *Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine*, Beograd, 43–45.
- Pinterović, D. 1968, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, *Archaeologia Jugoslavica*, Vol. IX, 55–82.
- Pinterović, D. 1969, Problemi istraživanja Limesa na sektoru Batina

- Skela-Ilok, *Osječki zbornik*, Vol. XII, 53–69.
- Pinterović, D. 1970, Slavonija kao dio rimske Panonije, *Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, Osijek, 79–100.
- Reich, Ch. 2006, *Das Gräberfeld von Szeremle und die Gruppen mit inkrustierter Keramik entlang mittlerer und unterer Donau*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Neue Folge, Band 13,1-2, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin.
- Sanader, M. 2003, The Ripa Pannonica in Croatia, in: *The Roman Army in Pannonia, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica*, Visy, Z. (ed.), Pécs, 135–142.
- Spajić, E. 1971, Rimski novci nađeni u Baranji, *Osječki zbornik*, Vol. XIII, 133–157.
- Šimić, J. 1983, Terenska istraživanja arheološkog odjela Muzeja Slavonije tijekom 1982. i 1983. godine, *Obavijesti hrvatskog arheološkog društva*, br. 3/XV, 30–32.
- Šimić, J. 1984, Nalaz južnopanonske inkrustirane keramike iz Kopačeva, *Anali*, Vol. 3, 23–42.
- Šimić, J. 2000, *Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom u brončanoj dobi sjeveroistočne Hrvatske*, HAZU Zavod za znanstveni i umjetnički rad Osijek-Muzej Slavonije Osijek, Biblioteka Slavonije i Baranje knjiga 2, Zagreb-Osijek.
- Vinski, Z. 1956, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, *Opuscula Archaeologica*, Vol. 3, 13–67.
- Vinski, Z. 1956a, Zlatne okovice iz vremena seobe naroda, *Republika*, Vol. XII/2, 20–21.
- Vinski, Z. 1957, Arheološki spomenici Velike seobe naroda u Srijemu, *Situla*, Vol. II, 3–77.
- Vinski, Z. 1962, in: *Seoba naroda, Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*, Dimitrijević, D., Kovačević, J., Vinski, Z. (eds), Katalog izložbe, Zemun.

Summary

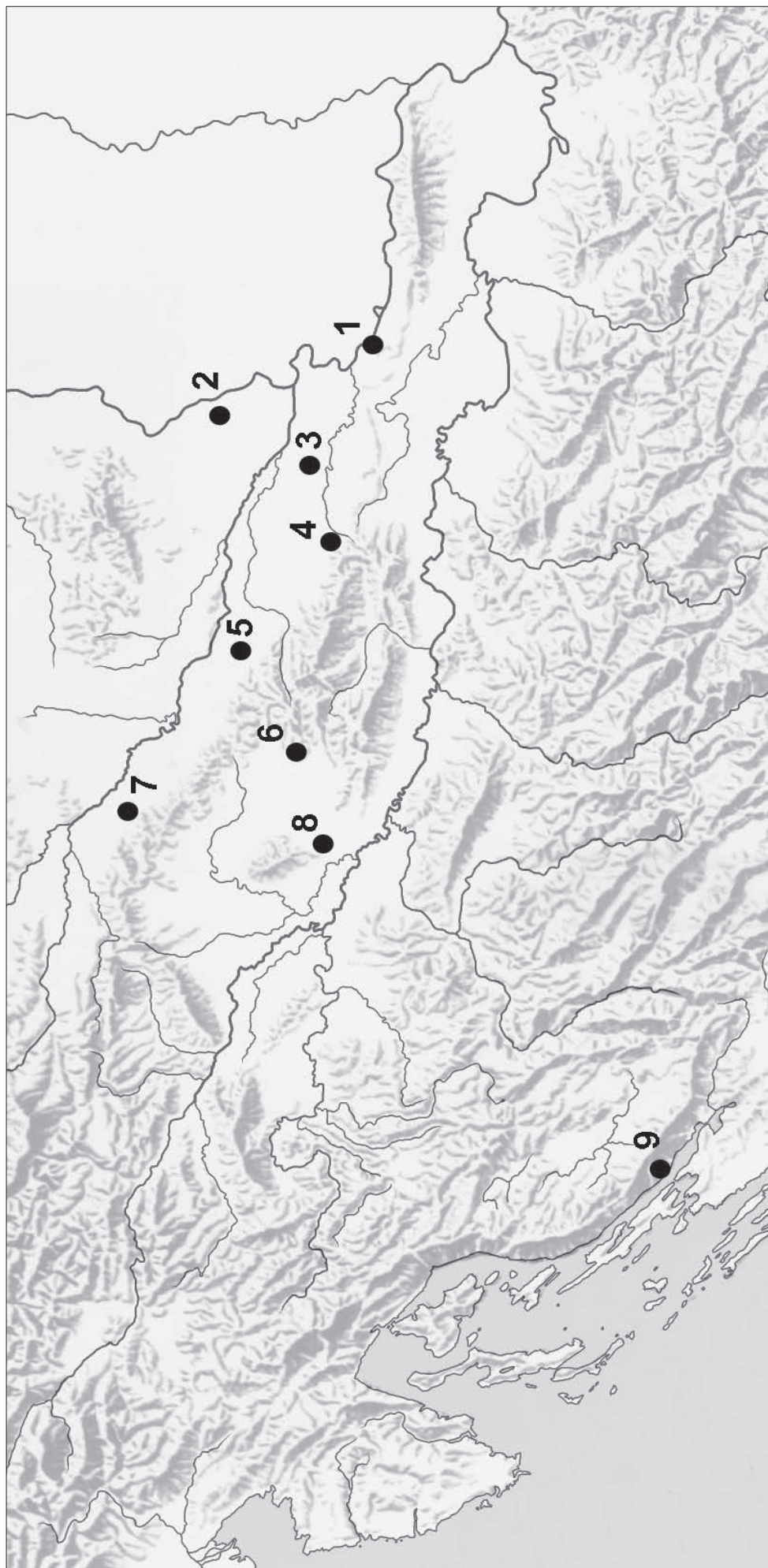
In 2009 the field survey of the Baranja region continued, with the aim of finding and protecting new, unknown archaeological sites, and documenting the sites that had already been identified before. Numerous finds unearthed at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries had originated from this area, but they ended up in European museum collections (Berlin, Mainz, Vienna, Budapest). The aforementioned finds and the attempt at defining the original context of their sites, as well as the protection of numerous other archaeological sites were reasons for conducting the field survey, which should contribute to a better understanding of Baranja's archaeological heritage (Bojčić et al. 2009). The 2009 field survey concentrated on the area between Batina and Suza. The north-eastern slopes of BANSKO BRDO were surveyed, which gradually fall towards the Danube. Above the Danube, the loess plateau ends in a steep, almost vertically cut edge. The surveyed surface is cross-cut by deep ravines, and in their immediate vicinity all the sites were documented, mostly on spots where the ravines come out at the edge of the loess plateau. It was noted that the sites are mostly distributed 300-400 metres from the Danube edge of the plateau towards its inner part, although sometimes they may continuously stretch for more than a kilometre along the ravines' edges towards the plateau's centre.

On the surface of the sites, fragments of pottery, tiles and stone artefacts were collected, on the basis of which their territorial and chrono-

logical distribution was determined. In the survey, a total of 37 sites from all periods were documented (Tab. 1). The largest in number are sites from the Bronze Age (27), while those from other periods appear to be rather evenly distributed: 14 from the Neolithic/Aeneolithic, 10 from the Iron Age, 13 from Classical Antiquity, 13 from the Middle Ages. At certain sites, large quantities of finds from different periods were collected. Among these sites are, for example, Zmajevac-Csatari Szanto 1 (Tab. 1: 19; Fig. 3), Zmajevac-Kishegy Főle 1 (Tab. 1: 24), Zmajevac-Várhegy (Tab. 1: 27), Suza-Csatár 1-2 (Tab. 1: 30-31; Fig. 4), Suza-Kerekhegy (Tab. 1: 34; Fig. 5), Kotlina-Cigány Heverős 1 (Tab. 1: 35; Fig. 6), which suggests that the settlements have multiple layers. For Zmajevac-Várhegy this was documented in the northern profile of the site, where an approximately 5 m thick stratigraphic sequence with numerous Roman and prehistoric layers is evident.

The oldest settlements located along the Danube margin of the loess plateau, but also along the ravines in its inner part, particularly around Kotlina, can be classified as part of the Starčevo or Sopot cultures. This is where, at a location in the eastern part of the village (Legelej 1-3) pottery finds were documented, showing the characteristics of the Lengyel culture. The Zmajevac-Kishegy Főle 1 site (Tab. 1: 24) is classified as part of the Aeneolithic, i.e. to the Lasinja culture. Many Bronze Age sites were documented at the same locations where pottery fragments were collected which are richly ornamented and filled with white incrustation, and which can be assigned to the so-called southern group of Pannonian incrustated pottery from the end of Early Bronze Age and to the Szeremle group from the beginning of Middle Bronze Age. Furthermore numerous finds can be assigned to the Late Bronze Age Virovitica group, and to the Dalj group that marked the beginning of the Early Iron Age. At the end of Late Bronze Age and during the Early Iron Age, the Baranja region was extraordinarily densely populated, and one of south-Pannonian regional centres was the nearby Batina. At several sites, characteristic La Tène culture pottery was unearthed. Ten sites belong to the classical antiquity period, their centre being in the Várhegy fortification in Zmajevac (Ad Novas), with its surrounding cemeteries. This was confirmed by rescue excavations of cemeteries at the Mocsolás site (Tab. 1: 29), dated in the 4th century. The Várhegy fortification probably hosted a Germanic troop, as confirmed by the finds of a spathe sheath belt mount and a solidus of Theodosius II. Roman settlements were also found in the south-eastern part of Kotlina. Between Batina and Zmajevac, at three sites, a small number of pottery and tile fragments were collected, possibly suggesting a trace of the so-called Limes Road. In the remaining surveyed territory, no Roman finds were documented, which testifies to the organisation of the territory along the border. On the plateau's edge, there were fortifications with observation posts, the road passed several hundreds of meters from the edge, and the first settlements were located 2-3 km towards the inside of the border. A larger number of sites were discovered that belong to the period of the Middle Ages. The discovery of pottery fragments from the Avarian-Slavic period is interesting, to which the long-known finds from Zmajevac and Kotlina belong. From the Late Middle Ages finds from Suza are mentioned, which were assigned to a settlement and a cemetery. The Kotlina-Legelej 1 site (Tab. 1: 37) might be contemporaneous.

On the basis of collected surface finds it is possible to chronologically determine most of the documented sites, which provides an overview of the population of the surveyed territory in each period, and enables a better understanding of the spatial utilisation in one of the most fruitful areas of southern Pannonia, situated on an extraordinarily significant European communication route following the Danube course.

1. Sotina	6. Daruvar – Lipik
2. Batina – Suza	7. Koprivnica - obilaznica
3. Beketinci, Čepinski Martinci, Vuka	8. Kutina – Dobrovac
4. Našice – Pleremica – Lužani; Dubovik, Breznica	9. Tribanj-Krušćica – gradina sv. Trojica
5. Slatina - obilaznica	